

Cervantes i el joc de la censura (2a part)

Autor: Lluç Martí

Data de publicació: 14-03-2017

Segona part de l'article d'en Lluç Martí. Hi continua comentant, mitjançant l'anàlisi de més fragments, la presència de la censura al Quixot.

Introducció a la 2a part de l'article

Abans d'entrar a la segona part del Quixot, quedem-nos encara un moment dins la primera part: al capítol XXXVII. Com es veu, continuem analitzant la part final d'un dels paràgrafs que ja hem vist a la primera part de l'article.

“...hablo de las letras humanas, que es su fin poner en su punto la justicia distributiva y dar a cada uno lo que es suyo: entender y hacer que las buenas leyes se guarden.”

A tenor del que estem llegint, s'imposa la pregunta següent: hi ha lletres que no siguin humanes?

Doncs sí. Sí que n'hi ha. Per exemple, les lletres inhumanes de la maquinària de la censura. Per això, el novel·lista parla de “poner en su punto”. I també per això parla de “justicia distributiva y dar a cada uno lo que es suyo”. Queda bastant clar qui és qui reparteix els textos i els dóna el vist-i-plau de l'autoria. L'autor agafa fragments i diàlegs, perquè constantment en Joan Miquel Servent aprofita, per protegir-se, el context que ell mateix crea. I juga amb l'ambigüitat i els múltiples sentits. D'aquesta manera, pot vorejar la perillosíssima terra delsensors. Va lligant els temes sense acabar d'entrar-hi del tot perquè no vol caure dins la xarxa de la censura. Per això, en una primera lectura, en Cervantes ens despista: infla, allarga, difumina, retalla (ell mateix), canvia el sentit de les converses sense que ho vegis i fa mudar les coses, les aparences i les ironies.

Però a la vegada Cervantes va ser un autor molt comercial a la seva època i com a tal l'hem d'entendre. És a dir, ell sí que arribava a la “pleballa”. I ho aconseguia fent-se seus els lectors per mitjà dels dobles sentits. Comptava amb l'amistat i complicitat dels lectors de Catalunya, València, Portugal i Flandes. I, després, amb els de tota Europa. Es riu

de les bajanades del decadent imperi espanyol, un imperi cada vegada més centralitzat a Madrid i a Castella.

Però avancem amb un paràgraf que ve tot seguit a la novel·la.

Fragments de la 1a i 2a part del Quixot

Comentari del primer fragment del Quixot, 1a part

“...,que el fin de la guerra es la paz, y que en eso hace ventaja al fin de las letras. Vengamos ahora a los trabajos del cuerpo del letrado y a los del profesor de las armas. Véase cuáles son mayores.

“De tal manera y por buenos términos iba prosiguiendo en su plática Don Quijote, que obligó a que por entonces ninguno de los que escuchándole estaban le tuviese por loco, antes, como todos los más eran caballeros, a quien son anejas las armas, le escuchaban de muy buena cara.”

“los trabajos del cuerpo del letrado”: compara el treball del censor amb...

“professor de las armas”:...l'exèrcit reial.

I diu amb ironia: “...Véase cuáles son mayores”: es a dir: ?Vegeu quin dels dos estaments fa més destrossa!.

En Cervantes parla del “fin de las letras” i el compara amb el fi de la guerra. Diu que les lletres no porten la pau...”y en eso lleva ventaja la guerra”.

És a dir, queden les paraules feridores, degudament manipulades, perfectament alienadores i preparades per encendre un nou conflicte. El fin de las letras mai no pot ser la pau, perquè el censor hi deixa la seva empremta. En Cervantes, moltes vegades, es protegeix amb el context. Però sovint t'està dient per mitjà d'una frase coses amb més d'un sentit.

Algunes conclusions que es desprenen i a les quals et porta en Joan Miquel Servent són esfereïdores. Com ara que “el fin de las guerras” porti la pau. Però no és pas així amb “el fin de las letras”. Això és un míssil en la línia de flotació de qualsevol lector atent i conscient de l'època històrica que a en Servent li va tocar de viure. És un atac al censor que fa desaparèixer trossos, retoca frases i munta els llibres.

Comentari del segon fragment del Quixot, 2a part: capítol III

“...pues se le olvida de contar quién fue el ladrón que hurtó el rucio a Sancho, que allí no se declara, y solo se infiere de lo escrito que se le hurtaron, y de allí a poco le vemos a caballo sobre el mismo jumento, sin haber parecido. También que se le olvidó poner lo que Sancho hizo de aquellos cien escudos que halló en la maleta en Sierra Morena, que nunca más los nombra, y hay muchos que desean saber qué hizo de ellos, o en qué los gastó, que es uno de los puntos substanciales que faltan en la obra.

“Todo es al revés en los letrados, porque de faldas (que no quiero decir de mangas) todos tienen en qué entretenerse. Así que, aunque es mayor el trabajo de soldado, es mucho menor el premio. Pero a esto se puede responder que es más fácil premiar a dos mil letrados que a treinta mil soldados.”

L'autor ens explica que el cos de lletrats (funcionaris reials i censors) és molt més fàcil d'aconcentrar que el militar.

Per a un lector de l'època havia de ser més que evident que en Cervantes se'n fot molt, de la persona que, abans de passar els llibres per la impremta, els refeia. També se'n fot de la manera com aquell ho duia terme. O és que algú pensa que els lectors coetanis no sabien que els llibres eren cuinats o que aquests lectors no veien les faltes d'ortografia, ni reien amb les catalanades? Doncs d'això, reien: del fet que Don Quixot (el titella) demani als censors “que intervinguin en la novel·la”.

Tot i que don Quixot defensa (com no podia ser d'una altra manera) la preeminència de les armes sobre els llibres, no és sobrer remarcar l'altre punt de vista que en Cervantes mostra contínuament en aquest capítol i que és molt i molt important de remarcar:

Frase extreta d'aquest capítol del Quixot:

“...dicen las letras que sin ellas no se podrían sustentar las armas...”

LES ARMES NO SOSTENEN EL NO-RES. Cal construir una història, encara que aquesta sigui inventada. Don Quixot “inventa” la seva història. I això és interessant perquè s'ha de construir un relat per a tot l'imperi espanyol un relat que aquest no té, un relat inventat.

Controlant els exèrcits reials, però sense relat o aparell de propaganda, aquestes mateixes armes tard o d'hora s'acabarien girant contra els interessos de la Corona Espanyola. Tota nació manipula, sí. Però és que el relat (a)històric d'Espanya és una provocació al sentit comú. D'això també versa el Quixot. Es una lliçó molt actual, ara que, per sort, ja no hi ha guerres ni a Espanya ni a Europa. Però l'estat espanyol malda per seguir deixant empremta.

Comentari del 3r fragment Quixot, 2a part: capítol III

“a escribir de otra suerte –dijo don Quijote-, no fuera a escribir verdades, sinó mentiras, y los historiadores que de mentiras se valen habían de ser quemados como los que hacen moneda falsa; y no se yo que le movió al autor a valerse de novelas y cuentos ajenos, habiendo tanto que escribir en los míos. “

Per què us poseu a copiar i retocar d'altres llibres si és en el meu, en el Quixot, on hi surt l'autèntica veritat? Censors! On trobareu la millor construcció de la veritat? Censors, encantadors! Jo que sóc fill vostre, per què em rebutgeu com una pellerina? Jo, un hidalgo conqueridor, ben plantat, un cavaller seriós, valerós i d'immaculada virtut? Això rebutgeu, censors i membres de l'església i del poder reial?!! ¿No voleu escriure la meua història, la que realment mereix de ser contada?!! Per això són tan interessants aquests paràgrafs. És un hidalgo envellit, que fot castanyes a dojo i demana --quasi ordena-- que li “arreglin la seva història i la seva fama”. I això en el mateix moment que aquesta fama transcorre!! Així doncs, Don Quixot demana que li escriguin les gestes. Demana que els censors es posin a treballar sobre la seva novel·la!! Es queixa. Se sent maltractat!! En Cervantes critica els retocs de llibres en entrar aquests a la impremta.

Comentari del 4t. fragment del capítol III del Quixot, 2a part.

“En efecto, lo que yo alcanzo, señor bachiller, es que para componer historias y libros, de cualquier suerte que sean, es menester un gran juicio y maduro entendimiento.”

“Un gran juicio, maduro entendimiento”: ironia, doble sentit.

“La historia es como cosa sagrada, porque ha de ser verdadera, y donde está la verdad, está Dios, en cuánto a verdad; pero, no obstante esto, hay algunos que sí componen y arrojan libros de sí como si fuesen buñuelos.”

Aquí, crítica a la uniformització censora. I diu més endavant:

“-No hay duda en eso –replicó don Quijote-, pero muchas veces acontece que los que tenían méritamente granjeada y alcanzada gran fama por sus escritos, en dándolos a la estampa lo perdieron del todo o la menoscabaron en algo.”

Cervantes critica els retocs dels textos abans de portar els llibres a les impremtes.

“-La causa de eso es- dijo Sansón- que como las obras impresas se miran despacio, fácilmente se ven sus faltas, y tanto más se escudriñan cuanto es mayor la fama del que las compuso”.

Se'n riu, del censor-traductor. Tothom sabia que la censura traduïa els llibres molt ràpid. En qüestió de setmanes. Per tant, el censor “no mira despacio” i molt sovint “no ve fácilmente las faltas”.

Vet aquí la ironia genial d'en Cervantes quan parla de “la facilitat” per veure les faltes que es deixen els censors en traduir malament els textos, justament per anar massa ràpid en traduir-los... La ironia. Els censors són també els traductors. I, per això apareixen les faltes que provoca el fet de traduir ràpid d'una llengua a una altra. A l'hora de la traducció accelerada, en Joan Miquel Servent havia de ser plenament conscient, no només del fet que feia passar dobles i triples sentits, sinó també del fet que entaforava diàlegs que són una crítica a l'obsessió pel control dels textos.

A més de ser una burla en tota regla contra la Corona mateix.

En Cervantes és el rei dels dobles o triples sentits en una mateixa frase. O, fins i tot, en accions i situacions còmiques, les quals són, alhora, tràgiques. Per això es tan i tan difícil enxampar-lo des de la mirada censora. Mai no pots estar del tot segur del que, al Quixot, s'hi afirma. A tot això s'hi sumaven els errors colossals de traducció que en Cervantes òbviament sabia: faltes ortogràfiques per mala traslació, conjugacions indigeribles pel que fa als verbs --les quals, en passar del català al castellà, en feien canviar el sentit o el feien intel·ligible.

Tothom n'havia de ser conscient, d'això. També el poder reial. Però, és clar, la Castella imperial necessitava urgentment omplir la seva història i la seva cultura. I no només per al futur, sinó per al present mateix. ¡És que és això el que demana el Quixot a crits! Un relat! I un relat de seguida! Demana que a la mateixa novel·la hi construeixin la seva novel·la!! Sembla com si en Cervantes s'estimés més deixar el llibre... i que els encantadors, agafant la ploma, hi entressin dins per relatar les grans gestes de l'hidalgo i de la seva virtut de gran cavaller, la del gran cavaller don Quijote de la Mancha,... Com la de Don Hernan Cortés, la de Don Francisco Pizarro, la de Don Ponce de León... etc.

Don Quixot va a la deriva pels mars interiors de Castella fins que troba terra al port de Barcelona. Tot a l'inrevés. I ho fa a la platja d'aquesta ciutat. A la ciutat on descobreix el mar. I és allí on hi troba guariment per a la seva mentida. Vet aquí una altra ironia. Don Quixot, a terra, es busca a si mateix. No té relat. Va rodolant sense sentit: d'ací d'allà, sense poder trobar-se mai amb qui realment és. Fins que, al final, es troba a ell mateix quan, ja curat, es retira al seu poble i es deixa estar de somnis de grandesa. Per tant, s'havia de construir i construir realitat. I fer-ho ràpidament per poder plantar cara a les altres nacions del món. El Quixot, dins el seu món virtual, va d'això: de reescriure la història sobre la realitat. Don Quixot es queixa en aquesta mateixa escena --la dels encantadors, la dels censors-- que necessita que li reescriuin la història per salvaguardar la seva fama.

Resumint els llibres eren examinats amb lupa i estaven fèrriment controlats. Però en Cervantes, un príncep de l'enginy, introdueix burles i crítiques difícils de provar, ja sigui quan construeix situacions i diàlegs, o ja sigui quan utilitza de manera empàtica fets de la seva època que el públic del moment coneixia. Malgrat això, alguns censors n'havien de ser forçosament conscients, de la befa d'algunes obres i autors sobre el poder reial. Segurament, fins i tot, en revisar els textos, reien en els moments d'intimitat. Un cop passats els diversos filtres, quedaven les faltes que difícilment es veien, perquè les obres es traduïen i s'imprimien molt ràpid. Tot al contrari de la frase d'en Cervantes quan diu, descaradament, el següent: -Como las obras se miran despacio, fácilmente se ven sus faltas- I aquesta és la befa més gran --tan gran com un campanar-- que en Cervantes deixa anar com si no fos res.

Comentari del cinquè fragment del Quixot, 2a part:

“...los hombres famosos por sus ingenios, los grandes poetas, los ilustres historiadores, siempre o las más veces son envidiados de aquellos que tienen por gusto y por particular entretenimiento juzgar los escritos ajenos sin haber dado algunos propios a la luz del mundo.

-esto no es maravillar- dijo don Quijote-, porque muchos teólogos hay que no son buenos para el púlpito y son bonísimos para conocer las faltas o sobras de los que predicán.”

La Inquisició ho fa millor d'amagat, perquè els seus membres no són destres a parlar en públic, perquè no saben escriure ni crear res. En canvi, sí que saben què falta, què cal canviar i retocar i com fer-s'ho per escurçar el talent de què ells estan mancats:

juzgar los escritos ajenos sin haber dado algunos propios a la luz del mundo.

Mirem aquests dos talls:

....pero quisiera yo que los tales censuradores fueran más misericordiosos y menos escrupulosos,...

“...consideren lo mucho que estuvo despierto por dar la luz de su obra con la menos sombra que pudiese, y quizá podría ser que lo que a ellos les parece mal fuesen lunares, que a las veces acrecientan la hermosura del rostro que los tiene; y, así, digo que es grandísimo el riesgo a que se pone el que imprime un libro, siendo de toda imposibilidad imposible componerle tal que satisfaga y contente a todos los que le leyeren.”

En Servent els va fer passar uns quants lunares als censors!

Una altre frase molt clara:

"...es grandísimo el riesgo a que se pone el que imprime un libro."

Frase extreta d'aquest mateix capítol:

-el que de mi trata- dijo don Quijote- a pocos habrá contentado.

En efecte, no va ser fins a la Generació del 98 que el Quixot no va començar a ser reivindicat "como el ser español". Va ser reivindicat per Azorín, Unamuno, Ramon y Cajal etc. Molt abans, però, ja era llegit i rellegit a Europa. Primer, va ser llegit als territoris on van sortir les edicions primeres, les quals, com és lògic, davant d'una nació tan boja com l'espanyola, es volien desvincular de la Corona d'Espanya: el Quixot el llegien nadius de territoris com Catalunya, València, Portugal, Flandes, Nàpols, i, després, al segle XVIII, Anglaterra. Més tard, tota Europa. Finalment, la novel·la va anar a topar davant el seu mirall: Castella. Un mirall que ara s'esquerda de nou, i ho fa molt a prop del monument que des de finals del XIX hi ha dedicat a en Colom a la platja de Barcelona.

Comentari d'una citació d'en Claudio Magris

I acabem amb una citació que el jurista Joan Josep López Burniol va portar a col·lació a La Vanguardia. La citació pertany a l'escriptor Claudio Magris i fa així:

La locura de don Quijote es, de alguna manera realista y vidente; mucho más, desde luego, que la utopía de quien ve solo la fachada de las cosas y la toma por la única e inmutable realidad.

Son los don quijotes quienes se percatan de que la realidad se cuarteas y puede cambiar; los presuntos hombres prácticos orgullosamente inmunes a los sueños, siempre creen, hasta el día anterior de la caída, que el muro de Berlín está destinado a durar."

Sobre aquesta citació, només dir que això que afirma en Magris potser és extrapolable al que avui dia succeeix a Espanya. Però el que és important és que a l'origen no era així. A principis del XVII, l'únic vident i autor realista és en Joan Miquel Servent/Cervantes. És ell –però també molts altres autors i lectors-- qui s'adonen que la realitat muta, que desapareix per art d'encanteri, que aquesta realitat ha estat retallada i canviada sovint de lloc. Més aviat és don Quixot qui... "sólo ve la fachada de las cosas y la toma por la única e inmutable realidad."

Ara bé, després de segles d'una construcció nacional castellana plena de mentides (primer, a partir sobretot de Felip II i, després, a partir dels Borbons), les tornes canvien. La construcció ideològica feta per la monarquia i per les elits castellano-madrilenyes dissortadament han triomfat en bona part d'Espanya... I potser sí, potser sí que ara el poder ja no és conscient del seu èxit quant al relat. I, per tant, de la magnitud del seu perill d'autodestruir-se.

Lluc Martí